

ВІЛЕНСЬКИЙ
Юрій Григорович —
кандидат медичних наук,
письменник

ЯВОРОВСЬКИЙ
Олександр Петрович —
член-кореспондент НАМН
України, завідувач кафедри
гігієни праці та професійних
хвороб Національного медичного
університету ім. О.О. Богомольця

Академік
Володимир Павлович Широбоков

УЧЕНИЙ-МІКРОБІОЛОГ СВІТОВОГО РІВНЯ

До 75-річчя академіка НАН України
і НАМН України В.П. Широбокова

5 квітня виповнилося 75 років відомому українському мікробіологу і вірусологу, заслуженому діячу науки і техніки України, завідувачу кафедри мікробіології, вірусології та імунології Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця Володимиру Павловичу Широбокову.

Життєвий і науковий шлях видатного українського мікробіолога і вірусолога Володимира Павловича Широбокова, чий розробки й винаходи високо оцінені ВООЗ, нагадує за початком та змістом непересічну симфонію.

Пролог буття хлопчика — це неначе сторінка болісної історії України. Його діда, професора Нестора Теодоровича Гаморак, дослідника широких біологічних і соціальних спрямувань, професора і проректора Українського державного університету в Кам'янці-Подільському, прихильника розвитку української науки та культури, прес-аташе Західно-Української Народної Республіки, засновника Ботанічного саду в Кам'янці-Подільському, співробітника академіка М.Г. Холодного, в 30-ті роки, у розпал безпідставних репресій було спочатку заслано до Сибіру, а потім страчено. Там опинилася і його родина. Дружина Нестора Гаморак Осипа Олександрівна Гаморак (Синенька) закінчила, попри режим заслання, Омський медичний інститут (1940). Зауважимо, що генетичне коріння родини пов'язане з визначними постатями української культури: видатним письменником Василем Стефаником, співачкою з європейською славою Іванною Синенькою-Іваницькою і талановитою художницею Ольгою Плешкан.

Та повернемося до долі Осипи Олександрівни, бабусі Володимира Павловича. Її було направлено на лікарську посаду в с. Аскарка, що на півночі Ямало-Ненецького округу, керівником невеличкої лікарні. Невдовзі в дощатій будівлі лікарні сталася пожежа, Осипу Гаморак намагалися звинуватити в навмисному шкідництві. У селище прибула комісія, до складу

якої входив керівник Ямало-Ненецького окрздороввідділу, невропатолог за фахом, Павло Андрійович Широбоков. Йому вдалося спростувати звинувачення і відстояти чесне ім'я Осипи Олександрівни.

Щодо долі матері Володимира Павловича, Дарії Гаморак, вона отримала диплом природничо-біологічного відділення Тюменського вчительського інституту (1950) і в подальшому була відзначена званням «Відмінник народної освіти РРФСР». Багато років працювала науковим співробітником у Київському ботанічному саду ім. О.В. Фоміна, одна з засновників кактусних оранжерей, автор численних монографій, атласів, наукових статей. На життєвих перепонах познайомилася з Павлом Широбоковим і стала його дружиною. Варто додати, що Павло Андрійович на той час був вдівцем і мав трьох дітей. Тож на долю Дарії випала місія виховання чотирьох дітей у родині. Батько — Широбоков Павло Андрійович — один із перших організаторів охорони здоров'я Ямало-Ненецького та Ханті-Мансійського національних округів, заслужений лікар Російської Федерації, почесний громадянин Ханті-Мансійського національного округу. Так засвітився вогник Володимира Широбокова. Він народився на Півночі, в Ханті-Мансійську 5 квітня 1942 р. Політична відлига, посмертна реабілітація Н.Т. Гаморака на початку 60-х повернула врешті родину Широбокових до Києва.

У 1959 р. Володимир Широбоков вступив до Свердловського медичного інституту, закінчивши там два курси. Серед педагогів цього вишу Володимир Павлович згадує професорів В.В. Барбаріна (кафедра біології) та С.О. Брайловського (кафедра біохімії).

У 1961 р. за сприяння відомого вченого-хірурга ректора В.Д. Братуся В. Широбоков перевівся до Київського медичного інституту, незважаючи на те, що у Свердловську його, як студента з високими науковими нахилами, намагалися умовити продовжити там навчання.

У пам'яті вченого живуть образи його педагогів, які працювали тоді в КМІ, зокрема Ф. Примака, А. Пелещука, Є. Ревуцького, Є. Чайки, О. Сокол, Я. Фрумкіна, І. Іщенка,

Діячі ЗУНР
Нестор Гамо-
рак і Дмитро
Вітовський

Батьки: Павло Андрійович Широбоков і Дарія Несторівна Гаморак

Шкільні роки
Володимира
Широбокова

Колектив кафедри мікробіології. 1965 р.

М. Зайка, Є. Гончарука. Першим викладачем та натхненником на кафедрі мікробіології В. Ширококов вважає В. Гашинського, автора багатьох наукових винаходів.

У 1965 р. В. Ширококов з відзнакою закінчив Київський медичний інститут. Своїм фахом, ще зі студентського прологу, він обрав мікробіологію. Є безпосереднім учнем та спадкоємцем свого вчителя по кафедрі Сергія Степановича Дяченка. Показово, що ще у 1936 р. С. Дяченко захистив докторську дисертацію, консультантом якої був видатний український бактеріолог Марко Петрович Нещадименко. Маємо підкреслити, що йдеться про надзвичайно плідну мікробіологічну вертикаль на теренах медичного факультету Університету Св. Володимира, Бактеріологічного інституту й Товариства боротьби із заразними хворобами, де виділяються імена В. Високовича, О. Павловського, Ф. Леша, В. Чернова, Ф. Яновського та інших світил медичної науки в Україні.

Торуючи дослідницькі магістралі, В. Ширококов отримав і другу вищу освіту, у 1973 р. він

заочно закінчив філософський факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка.

У 1977 р. захистив дисертацію на ступінь доктора медичних наук, обравши тему «*Сравнительное изучение биологических свойств вирусов Коксаки и их селекционированных вариантов*». Фактично Володимир Павлович постає одним із фундаторів вивчення з новітніх позицій ентеровірусів і виникнення вчення про ці екобіологічні простори. Учений вперше застосував для вивчення властивостей ентеровірусів їх здатність адсорбуватися на бентоніті — вкрай цікавому з біологічної та еволюційної точки зору виді первісних глин. Відкрив явище генетичної дисоціації ентеровірусів, із селекцією генетичних варіантів з різним ступенем вірулентності. Найбільш потужною та соціально важливою тут виявилася лінія використання нових підходів до вивчення вірулентних та вакцинних варіантів вірусів поліомієліту. У 1979 р. В.П. Ширококов очолив кафедру мікробіології, вірусології та імунології КМІ, примножуючи наукові здобутки.

У структурі кафедри мікробіології, вірусології та імунології Володимир Павлович створив сучасну вірусологічну лабораторію, лабораторію гібридомних технологій та унікальну генетичну лабораторію з синтезом, ампліфікацією та сиквенсом нуклеїнових кислот. Великого значення для наукового прогресу кафедри набув біофізичний блок у складі лабораторії електронної мікроскопії, ультрацентрифужної лабораторії, лабораторії ліофілізації, кріолабораторії з приладами для одержання зрідженого азоту.

За апаратурою та дослідницьким й інтелектуальним потенціалом кафедра, очолювана глибоким новатором у науці, дорівнює сучасному мікробіологічному інституту. Фундаментальність у вивченні прикладних проблем — ось обличчя кафедри. Знаменно, що впродовж багатьох років вказана кафедра НМУ на чолі з академіком В. Широбоковим залишається провідною в цьому педагогічному й дослідницькому напрямках в інтегралі вищих медичних навчальних закладів України. Здійснено впровадження в експериментальну вірусологію низки сучасних технологій: гібридомні технології (вперше одержано моноклональні антитіла до дисоціантів ентеровірусів), електронна мікроскопія, санітарно-вірусологічний моніторинг, ліофілізація.

У зв'язку з участю в програмі ВООЗ щодо всесвітньої ерадикації поліомієліту вчений заступав та очолював референс-лабораторію з вивчення та попередження поліомієліту. Розробки і пропозиції В. Широбокова щодо захисту населення України від поліомієліту шляхом щеплень, що виконувалися в рамках ВООЗ, були високо оцінені світовою науковою громадськістю.

У вересні 2002 р. він одержав від директора Європейського регіонального бюро ВООЗ доктора Марка Дантона сертифікат такого змісту: «Уважаемый Д-р В.П. Широбоков! Я хотел бы выразить мою глубокую благодарность за сделанную Вами работу по ликвидации полиомиелита в Вашей стране и в Европейском регионе ВОЗ. Ваш личный вклад во многом способствовал тому, что 21 июня 2002 г. Европей-

ISSN 1027-3239. Вісн. НАН України, 2017, № 4

Перші викладацькі роки. 1966 р.

Робота в лабораторії: асистент В.П. Широбоков і старший лаборант А.І. Якименко. 1973 р.

Перші лекції. 1970-ті роки

Виїзне засідання Центральної навчально-методичної комісії з мікробіології при МОЗ СРСР. Київський медичний інститут. 1983 р.

Нарада завідувачів кафедр мікробіології медичних вишів України: професори В.П. Широбоков (Київ), Ю.С. Кривошеїн (Сімферополь), Г.П. Кондратенко (Донецьк), А.В. Целух (Одеса). 1983 р.

ский регион ВОЗ был сертифицирован как регион, свободный от полиомиелита».

На сьогодні В.П. Широбоков — голова проблемної комісії з мікробіології і вірусології МОЗ України та НАМН України, головний позаштатний спеціаліст з мікробіології та вірусології МОЗ України, член Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) і голова комісії технічних експертів МОЗ України з імунoproфілактики.

У 1968 р. декан санітарно-гігієнічного факультету професор Є.Г. Гончарук доручив

В.П. Широбокову посаду секретаря вченої ради факультету, що працювала під його головуванням. З того часу починається тривалий період спілкування Володимира Павловича з Євгеном Гнатовичем, майбутнім ректором Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця, академіком. Двох видатних дослідників об'єднували наукові інтереси в галузі санітарної мікробіології і вірусології. Далі впродовж 5 років В.П. Широбоков був деканом І лікувального факультету і 13 років — першим проректором з навчальної роботи Київського медичного інституту. Цей період позначився його спілкуванням з видатними вченими, участю в організації нових факультетів (факультет іноземних студентів, факультет Чернігівського філіалу УДМУ, факультет підготовки лікарів для збройних сил України, фармацевтичний факультет, фармацевтичний факультет заочної форми навчання, медикопсихологічний факультет, міжвузівський факультет на базі НТУУ «Київський політехнічний інститут» і НМУ ім. О.О. Богомольця), кафедр, навчально-науково-виробничих комплексів, першого в державі Українського медичного ліцею. Назавжди залишиться в пам'яті Володимира Павловича спілкування з Л.І. Медведем, Л.В. Громашевським, А.П. Ромодановим, М.Н. Зайком, М.М. Амосовим, В.В. Смирновим та іншими видатними науковцями і педагогами.

Приємним для себе творчим періодом В.П. Широбоков вважає приклад наукової довіри до нього, коли розпорядженням Міністерства охорони здоров'я СРСР його було призначено головою Центральної навчально-методичної комісії з мікробіології при МОЗ СРСР. Комісія складалася з видатних мікробіологів-педагогів: академіка А.А. Воробйова, професорів А.М. Смирнові, Ю.С. Кривошеїна, Л.Б. Борисова, А.Я. Циганенка та ін. Комісія працювала плідно, побувала на багатьох кафедрах мікробіології колишнього Радянського Союзу, узагальнила досвід роботи, надала корисні рекомендації для покращення цієї роботи. Володимир Павловичу було приємно прочитати в науково-публіцистичних спогадах

Колектив кафедри мікробіології, вірусології та імунології. Перший ряд (зліва направо): професор В.Г. Войцеховський, доцент А.І. Якименко, старший викладач А.А. Фурман, професор О.В. Салата, академік В.П. Широбоков, асистент Н.О. Караванська, доцент М.М. Фаль, доцент Т.Н. Тарасов. 2003 р.

видатного російського мікробіолога академіка А.А. Воробйова (2003) належну оцінку діяльності цієї інституції: «Преподавание микробиологии и иммунологии, как известно, координирует Центральная учебно-методическая комиссия (ЦУМК) Министерства здравоохранения. Сразу же после моего вступления в должность заведующего кафедрой (1987) меня ввели в состав этой комиссии и избрали заместителем председателя. Председателем был профессор Владимир Павлович Широбоков, заведующий кафедрой микробиологии с вирусологией и иммунологией, проректор Киевского медицинского института им. А.А. Богомольца. ЦУМК под руководством В.П. Широбокова работала очень активно. Мы провели Вторую Всесоюзную конференцию заведующих кафедрами микробиологии и иммунологии в Харькове на базе медицинского института (ректор — профессор А.Я. Цыганенко), на которую собралось около 100 крупных ученых (в то время в СССР было

108 медицинских вузов); устраивали регулярно выездные заседания ЦУМК: в Иваново, Владивостоке, Алуште. На заседаниях рассматривались актуальные проблемы преподавания, обсуждались программы, учебная литература, мы обменивались опытом работы и т. д. Большую пользу приносили личные контакты. Эти встречи позволяли унифицировать систему преподавания микробиологии и иммунологии, приводит ее в соответствие с развитием этих дисциплин... Появлялись творческие планы, рабочие контакты, вырабатывались новые решения».

Зі здобуттям незалежності України функції ЦНМК, як зазначає академік В.П. Широбоков, було покладено на опорні кафедри, в тому числі і на кафедру, що він очолює.

Зупинимося на науковому сходженні Володимира Павловича: 1991 р. його було обрано членом-кореспондентом НАН України, 1993 р. — членом-кореспондентом АМН Украї-

ни, 1999 р. — дійсним членом Російської академії медико-технічних наук, 2003 р. — дійсним членом НАН України, а 2012 р. — дійсним членом НАМН України. З 1996 р. він є заслуженим діячем науки і техніки України.

Дуже показовим та зворушливим у життєписі Володимира Павловича сприймається привітання у зв'язку з обранням його членом-кореспондентом НАН України від всесвітньо відомого вірусолога, справжньої легенди сучасної вірусології, Героя Соціалістичної Праці, лауреата Ленінської і Державної премій академіка АМН СРСР, професора Михайла Петровича Чумакова такого змісту: *«Мой дорогой Владимир Павлович! От всей души, горячо поздравляю Вас с большим радостным событием в Вашей жизни: избранием Вас членом-корреспондентом АН УССР по специальности вирусология! Вы теперь мой самый молодой коллега в области медицинской вирусологии и вполне заслуженно добились этого признания на Украине. Я буду очень рад, если в будущем Вы войдете в состав АМН СССР. Мне очень приятно было прочесть Ваши слова благодарности в адрес Вашего бывшего рецензента, незабвенной Марины Константиновны Ворошиловой. Она правильно оценила Ваши заслуги и научные возможности! Я лично всегда думал о Вас так же. И уверен, что Вы обогатите науку серьезными трудами по вирусологии».*

Вагомим є внесок В. Широбокова і в інтеграцію клініки з мікробіологією. Вченим встановлено виразну панкреатотропність та кардіотропність деяких генетичних варіантів вірусів Коксаки та інших ентеровірусів, що важливо для пізнання з позицій вірусології етіології та патогенезу цукрового діабету та кардіопатології.

Важливе значення має також серія досліджень санітарно-вірусологічного напрямку.

Одне з відгалужень у цих диспозиціях вченого-науковця — це обґрунтування захисту навколишнього середовища і питної води від патогенних мікробів та вірусів. В. Широбоков зробив значний внесок у розроблення питань екологічної мікробіології, ролі вільноіснуючих найпростіших як резервуару подальшої еволюції мікробіологічного світу.

Учений всебічно розвиває вчення про мікробіом людини, корекцію дисбіозів за допомогою оригінальних пробіотиків та ентеросорбентів. Розвиток цього фундаментального вчення став підвалинами вкрай важливої медико-соціальної диспозиції щодо мікробної екології людини. Співробітництво вченого з фахівцями-однодумцями щодо можливостей та інструментарію забезпечення сталого стану й впливу саногенних мікробних популяцій на палітру здоров'я — доктором біологічних наук, професором Д.С. Янковським і кандидатом технічних наук Г.С. Димент — пов'язане зі створенням в Україні класу мультипробіотиків. Їхнє використання довело, що пробіотична медицина, передовсім у поліпшенні профілактичних аспектів захисту материнства та дитинства, отримала нові ефективні важелі. Показово, що за монографію в галузі мікробної екології В.П. Широбоков, Д.С. Янковський і Г.С. Димент були удостоєні премії імені Д.К. Заболотного НАН України в 2016 р.

Володимир Павлович сформував відому в Україні та Європі наукову школу. Він підготував 10 докторів та 24 кандидатів наук. Серед своїх колег, учнів та дисертантів з особливою теплотою він згадує: д.м.н., проф. О.Г. Тишка (анаеробна мікробіологія), д.м.н., проф. В.М. Гиріна (санітарна мікробіологія), д.м.н., проф. В.Г. Войцеховського (бактеріологія), к.м.н., доцента О.І. Євтушенка, д.м.н., проф. О.М. Корнюшенко (ентеровірусологія), к.м.н., доцента А.І. Якименка, к.м.н., доцента Т.Б. Журбу, к.м.н., доцента В.В. Бобира, к.м.н., доцента В.А. Понятовського (вірусологія) та ін.

Під редакцією та за участю академіка В.П. Широбокова створено низку сучасних підручників і навчальних посібників. Навчальний підручник «Медична мікробіологія, вірусологія, імунологія» висунуто на здобуття Державної премії України в галузі науки і техніки. У передмові до цього підручника, співавторами якого є провідні вчені України в цих галузях, В.П. Широбоков зазначає, що «дослідження сучасної медичної мікробіології є фундаментом у супротиві інфекційним за-

хворюванням». Крім того, мікробний фактор відіграє провідну роль у патогенезі більшості соматичних патологій. Людина історично й еволюційно співіснує з мікробним світом, що заселяє її відкриті порожнини — концентрати нормальної, фізіологічної мікробної мікрофлори, які репрезентують фактично наш окремий мікробний орган. Мікроби, з іншого боку, невід’ємна частина біосфери.

Ця лаконічна формула щодо завдань мікробіології як першорядної дисципліни в біологічних гарантіях людського суспільства яскраво

відбиває гуманістичні спрямування В. Широкова як мікробіолога світового рівня.

Свій 75-річний ювілей учений зустрічає в апогеї наукових планів, напрацювань, мікробно-екологічних прогнозів. Даром творчого життя, вражаючими здібностями, харизматичними науковими ідеями він об’єднує наукові спрямування в галузях мікробіологічних наук. У цьому сенсі багато сторінок його непересічної візії ще попереду. Тож наснаги, успіхів, здоров’я, новітніх інтелектуальних здобутків, шановний друже Володимире Павловичу!